

הזירה הצפונית: הדילמות והצורך לאתגר ולרענן את מדיניות ישראל

אודי דקל, כרמית ולנסי ואורנה מזרחי

Tal Liso & Ben Ram David, IDF Spokesperson's Unit

המלצות

המשך המב"ם לבלימת ההתבססות איראן • תיאום עם רוסיה • טיפוח קשרים עם גורמים מקומיים ואזוריים המתנגדים לאסד ולאיראן • מניעת שיקום מערך הנשק הכימי בסוריה • ייזום תוכנית בינלאומית לשיקום לבנון, לצמצום השפעת חזבאללה ונגד פרויקט דיוק הטילים • מוכנות למלחמה רב־זירתית

מגמות

נמשכים מאמצי ההתבססות האיראנית למרות הישגי ישראל • נבנות יכולות לתקיפת ישראל מלבנון, מסוריה וממערב עיראק • חוזקו מערכי ההגנה האווירית בסוריה ובלבנון • משטר אסד בשליטה חלקית בסוריה • משבר כלכלי בלבנון

השינויים בזירה הצפונית ובמרכז המשך מאמצי ההתבססות האיראנית (למרות בלימתה היחסית), פרויקט דיוק הטילים והרקטות בלבנון והחרפת המשבר הכלכלי בלבנון ובסוריה מחדדים את הצורך בהתאמת מדיניותה של ישראל להתמודדות אפקטיבית עם האתגרים המתפתחים. המערכה בין המלחמות (מב"ם) שמנהלת ישראל ממשיכה להוביל את המאמצים לבלימת איראן, אך ברי כי היא אינה מספקת מענה מלא לאתגרים ובעיקר לאיום הגובר של פרויקט דיוק הטילים בלבנון, הופכת לנפיצה יותר ועשויה להוביל להסלמה ולהתרחבות המערכה לגזרות נוספות. במסגרת עדכון והתאמת המענה נדרש לשלב עוצמות קשות ורכות, ובכלל זה – לרתום את ארצות הברית ואת שחקני האזור למעורבות פעילה יותר במאמץ להסדרת המרחב הסורי, לרבות עידוד ממשל ביידן לתיאום עם רוסיה; גיבוש תוכנית לשיקום מדינת לבנון, שיסייע בייצובה ובה בעת יצמצם את השפעת חזבאללה. מעבר לכך, חיוני שישראל תכין יכולת מבצעית נגד פרויקט הדיוק בלבנון, ובראייה רחבה יותר תגבש תכלית אסטרטגית מעודכנת לתרחישי מלחמה רחבה מול הצייר האיראני־שיעי בזירה הצפונית – לבנון, סוריה ומערב עיראק.

לאחר שנים של קיפאון צבאי ודיפלומטי במשבר בסוריה, בשלהי 2021 ניכר שינוי משמעותי במעמדו האזורי של הנשיא בשאר אל-אסד, הבא לידי ביטוי בהכרה מחודשת בו מצד מספר מדיניות ערביות. איחוד האמירויות, בחריין ולאחרונה ירדן ומצרים מבקשות להשיב את הנשיא הסורי לחיק העולם הערבי ואת סוריה לליגה הערבית, שממנה הודחה בתחילת מלחמת האזרחים. התפתחויות אלו נובעות מהכרה אזורית בכישלון המאמץ הדיפלומטי לאלץ את אסד לערוך רפורמות פוליטיות ואזרחיות כתנאי לקבלתו. כתוצאה מכך התחזקה התודעה שאסד "כאן להישאר" ואין לו חלופה. מדינות ערב, בעיקר הפרגמטיות, שואפות לצמצם את ההשפעה האיראנית במרחב. לתפיסתן, נרמול היחסים עם אסד (פתיחת נציגויות, הרחבת הסחר והשקעות כלכליות) יצמצם את הריק שאליו חודרת איראן בסוריה ויצור חיץ שיורחב באופן הדרגתי בין המשטר הסורי לטהראן.

תרשים 1: החיים בסוריה – תמונת מצב בשנת 2021

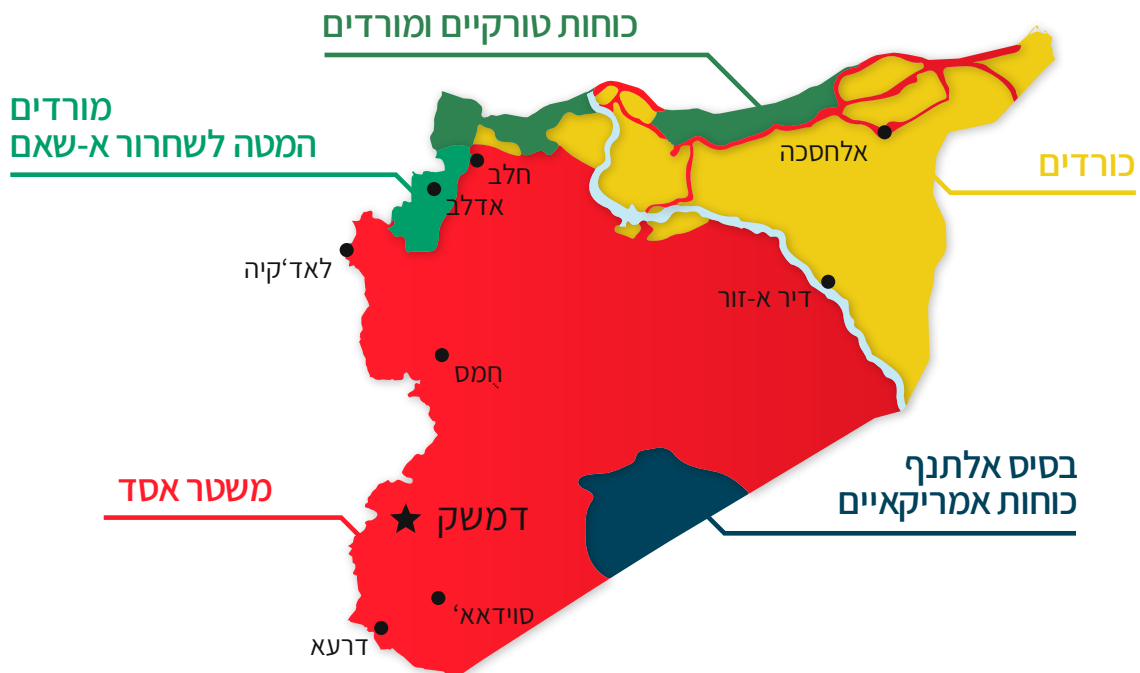
על אף חיזוק מעמדו האזורי של אסד ודימויו כנשיא מתפקד, בפועל שליטתו ומשילותו בסוריה חלקיות ומוגבלות, תלותו במשענות החיצוניות – רוסיה ואיראן – נותרה רבה ומצבה הכלכלי של המדינה הולך ומידרדר. בניגוד לציפיות אסד אינו צפוי להתנתק מאיראן, אך לעומת זאת הוא לא יילחם למען הבטחת הנוכחות האיראנית בארצו.

מומלץ לקיים דיאלוג עם בעלי ברית מקומיים בסוריה.
פינוי דרוזים מהעיירה בית ג'אן שלמרגלות החרמון הסורי
צילום: REUTERS/Omar Sanadiki

אסד מתמקד בעת הנוכחית בשימור שליטתו בשני שלישים משטחי המדינה, המשתרעים על ציר דרעא-דמשק-חומס-חלב וחלב וברצועת החוף העלווית במערב המדינה. האזורים בצפון-מזרח ובצפון-מערב המדינה נותרו בשליטת גורמים חיצוניים – כורדים, ארצות הברית, מורדים וטורקיה. למשטר אסד אין יכולת עצמאית להשבת השליטה המלאה בסוריה לידי.

תרשים 2: מפת השליטה בסוריה

המשך ההתערבות הזרה

רוסיה ממשיכה למלא בסוריה תפקיד דומיננטי – צבאי ודיפלומטי – ונחושה למצב מחדש את מעמדו של אסד, תוך ייצוב המדינה ושיקום הצבא הסורי. מוסקבה זוכה ליתרון בפרויקטים ובהסכמים כלכליים בסוריה הקשורים במשאבי נפט, גז ופוספטים. התחרות בין רוסיה לאיראן על ההשפעה הצבאית והכלכלית בסוריה קיימת, אך לא בעוצמה המאיימת על היחסים האסטרטגיים ביניהן בשנה הקרובה. למעט המחלוקת סביב ההכרה באסד, ניכר שיפור ביחסים ובתקשורת בין רוסיה לארצות הברית בהקשר הסורי. התיאום האסטרטגי עם ישראל נשמר, ועל אף הצהרות רוסיות עיתיות בדבר סיוע למערך ההגנה האווירית הסורי נגד תקיפות ישראליות, ניכר כי רוסיה משלימה עם הפעילות ההתקפית של צה"ל (מב"ם), כל עוד היא ממוקדת נגד בניית היכולות הצבאיות של איראן ושלוחיה בסוריה, אך גם בנטרול יכולות פיתוח של נשק להשמדה המונית על ידי משטר אסד.

ארצות הברית – למרות התחייבותו לשמור את הכוחות האמריקאיים בסוריה, גם כלקח מהיציאה החפוזה מאפגניסטן, ממשיך בבידן מגלה עניין מוגבל בזירת סוריה וטרם גיבש אסטרטגיה סדורה להתמודדות עם המשבר במדינה. בשלב זה מתמקד הממשל בארבעה יעדים: שיכון האלימות ושיפור המצב ההומניטרי; המשך הלחימה בדאע"ש; התנגדות להכרה רשמית באסד; ודרישה ליישום החלטה 2254 של מועצת הביטחון להסדרה בסוריה. בשנה הקרובה יאלץ הממשל לתמרן בין שני מתחים: הראשון – בין נחישותו לשמר את הסנקציות נגד המשטר ומקורביו לבין שאיפתו להקל את המצב ההומניטרי ולאפשר הזרמת כספים לשיקום תשתיות במדינה; השני – בין מחויבותו לסייע לכוחות הכורדיים הדמוקרטיים בצפון-מזרח סוריה, המחייבת היערכות כוחות אמריקאיים במרחב, לבין חשיפת כוחות אלו לתקיפות מצד שלוחים איראניים, החותרים להוצאת הכוחות האמריקאיים מעיראק ומסוריה. האתגר הישראלי הוא לשכנע את הממשל שדחיקת היכולות האיראניות מסוריה היא נדבך מרכזי במערכה האסטרטגית נגד איראן. זאת גם בתרחיש של חזרה להסכם הגרעין, שבעקבותיו איראן תוכל להקצות משאבים נוספים להתבססותה בזירה הצפונית.

בקרב מדינות ערב, בעיקר הפרגמטיות, התחזקה התודעה שאסד "נאן להישאר", והן שואפות לצמצם את ההשפעה האיראנית במרחב באמצעות נרמול היחסים עמו

איראן – ההתבססות הצבאית והאזרחית של איראן בסוריה נמשכת אך משקפת הסתגלות לנסיבות המשתנות, והיקפה מצומצם בהשוואה לתכנון האיראני המקורי. הגברת המב"ם הישראלי, האתגר הכלכלי והלחצים מצד רוסיה – כל אלה מקשים על מימושה המלא של בניית היכולות הצבאיות ומרחב השפעה כפלטפורמה למאבק נגד ישראל. לצד זאת נמשכים העברות של אמצעי לחימה ושיפור יכולות ייצור מקומי לסוריה ולחזבאללה בלבנון. איראן מתבססת ומגבירה את השפעתה בסוריה באמצעות חזבאללה ומיליציות מקומיות שהיא מקימה; באחיזת מעל 100 אתרים צבאיים ברחבי המדינה; בשליטה על כ-20 אחוזים מגבולותיה של סוריה; בהעברת מערכות הגנה אווירית תוצרת איראן, שתכליתן להגן על בסיסים ונכסים צבאיים בסוריה ובלבנון; בהברחות של כלי טיס בלתי מאוישים תוקפים למדינה.

תרשים 3: ההתבססות האיראנית בסוריה

טורקיה שולטת על רצועות שטח בצפון סוריה לאורך גבולה ועל יותר משלושה מיליון סורים. אנקרה מוטרדת מהיווצרות אוטונומיה כורדית וחוששת מגל פליטים נוסף שיזלוג לשטחה. לפיכך בכוונתה לעצב "רצועת ביטחון" מג'רבלוס לקמישלי, שבה ייושבו הפליטים. מובלעת המורדים האסלאמיסטים באדליב בראשות ארגון היאת תחריר א-שאם, הנתונה תחת השפעה והכוונה טורקית, נותרה מוקד הלחימה המרכזי נגד משטר אסד. הנוכחות הטורקית תהווה גם בשנים הקרובות חסם מרכזי בפני מימוש השאיפה הסורית-רוסית להשתלט על האזור בכוח.

המדינות הסוניות מחדשות את קשריהן עם אסד.

פגישת הנשיא הסורי ושר החוץ של איחוד האמירויות, נובמבר 2021

צילום: SANA/Handout via REUTERS

שנת 2021 עמדה בסימן של המשך קריסה פנימית מהירה בלבנון. מדובר בעיקר בהתמוטטות מוחלטת של המערכת הכלכלית-פיננסית; בשיתוק הנמשך של המערכת הפוליטית (גם לאחר הרכבת הממשלה החדשה בראשות נג'יב מיקאטי בספטמבר 2021); ובקריסת התשתיות – בדגש על מערך החשמל והאנרגיה, מערכת הרפואה ושירותי המזון והמים. זאת במקביל לאירועי אלימות רבים ואובדן שליטה כולל מצד צבא לבנון, הסובל גם הוא ממצוקה תקציבית ומריבוי מקרי עריקה משורותיו. האוכלוסייה בלבנון נתונה בחוסר אונים מוחלט, ללא תקווה באופק, כאשר כשני שלישים ממנה מצויים על פי הגדרת הבנק העולמי מתחת לקו העוני. ברקע למשבר הקשה, המוגדר על פי הבנק העולמי כאחד משלושת המקרים החמורים ביותר המוכרים בעולם מאז אמצע המאה ה-19, עומדות המחלות הכרוניות שמהן סובלת לבנון בעשורים האחרונים. אלה הובילו להידרדרות במצב, שצברה תאוצה מאמצע 2019 בעקבות פריצת המחאה הציבורית הנרחבת באוקטובר 2019, מגפת הקורונה (מאז פברואר 2020) והפיצוץ המחריד בנמל ביירות, שאירע באוגוסט אותה שנה. בסוף 2021 ניחתה על לבנון מכה נוספת מצד מדינות המפרץ בהובלת ערב הסעודית, אשר החליטו להגביר את הלחץ על המדינה בשל תפקידו המרכזי של חזבאללה בניהולה.

תרשים 4: התמוטטות הכלכלה הלבנונית

למעלה מ-70% מתחת לקו העוני עפ"י הבנק העולמי	מחסור במוצרי יסוד והיעדר תשתיות אין חשמל, מזון, דלק, מים, אינטרנט	היפר אינפלציה המטבע הלבנוני איבד כ-90% מערכו	חוב חיצוני ענק היעדר רזרבות לתשתיות ולמימון סובסידיות
הגירה לחו"ל בעיקר נוצרים, משכילים, צעירים	קריסת מערכת הבריאות מחסור בכ"א, 40% עזבו; חסרים מכשור ותרופות	אבטלה גואה למעלה מ-50% מובטלים	צמיחה שלילית 2020 - 21.4% 2021 - 10.5%

חזבאללה שומר על מעמדו המרכזי והמשפיע במערכת הפנימית והפוליטית, ויש המכנים את הממשלה החדשה שהורכבה בספטמבר "ממשלת חזבאללה", שכן הוא משפיע על קבלת ההחלטות או גורם לשיתוק הממשלה, בהתאם לאינטרסים שלו. כך, דרישת חזבאללה לפטר את השופט החוקר את הפיצוץ בנמל ביירות וכן עמדתו ביחס למשבר עם ערב הסעודית ומדינות המפרץ מנעו את כינוסה של הממשלה לאורך זמן. זאת במקביל להעמקת פעילותו העצמאית, לכאורה למען אזרחי לבנון, הפוגעת בריבונותה של המדינה, כפי שבא לידי ביטוי בניצולו את משבר האנרגיה להכנסת סולר מאיראן (מאמצע ספטמבר 2021), כשהוא החליט למי יחולק ובאיזה מחיר. עם זאת, בצד המשך הלחץ על הארגון בזירה הבינלאומית, לאחרונה גברו ביטויי הביקורת כלפי חזבאללה במערכת הפנימית, כולל על פעילותו מול ישראל. ניכרת גם עלייה ברף העימותים האלימים בין פעילי הארגון למתנגדיו מבית, כפי שנחשף בהתנגשות שאירעה בין אנשי חזבאללה לאנשי הכוחות הלבנוניים בביירות (באמצע אוקטובר). מול ישראל – הארגון מתמיד אומנם במאמצי ההתעצמות בסיוע איראן – המשך פרויקט דיוק הטילים והצטיידות במערכות הגנה אווירית, וכן בשימור משוואת ההרתעה מול צה"ל, אך ניכר כי המשבר בלבנון והביקורת כלפיו מבית מרסנים את פעילותו מול ישראל. ניסיונות חמאס לפעול מהגבול הלבנוני, בהתאם לתקדים של 'שומר החומות', מייצרים אתגר נוסף לישראל וגם לחזבאללה עצמו.

שנת 2021 עמדה בסימן של המשך קריסה פנימית מהירה בלבנון: התמוטטות מוחלטת של המערכת הכלכלית-פיננסית, שיתוק נמשך של המערכת הפוליטית וקריסת תשתיות

מבחינת ישראל, המציאות בלבנון מעוררת דילמות שעיקרן: האם וכיצד לתרום לשיפור מצב האוכלוסייה במדינה, אך מבלי לחזק בעקיפין את חזבאללה? כיצד ניתן למנוע את השתלטות המוחלטת של חזבאללה ואיראן על מדינת לבנון? ובמישור הצבאי – האם על ישראל לשנות את אופן הפעולה שלה מול חזבאללה, ובייחוד – באילו תנאים תידרש ישראל לפגוע ישירות בפרויקט הטילים המדויקים של חזבאללה בלבנון?

תרשים 5: תרחיש להפתחות בלבנון

סיכום והמלצות בראייה זירתית – סוריה ולבנון

האתגר האסטרטגי – משטר אסד לא יצליח להשתלט על כל חבלי סוריה בשנת 2022 ולא יסלק את איראן ושלוחיה מהמדינה. איראן תתמיד במאמצי ההתבססות הרב־ממדית לשימור השפעתה, בהעברת אמצעי לחימה לחזבאללה בלבנון, בדגש על העברת רכיבי דיוק לטילים ולרקטות בסוריה ובלבנון, בבניית יכולות לתקיפת ישראל מלבנון, מסוריה וממערב עיראק ובחיזוק מערכי ההגנה האווירית בסוריה ובלבנון. חזבאללה ישמור על השפעתו הגוברת בלבנון בכל המישורים – הפוליטי, הצבאי, הכלכלי והחברתי, על אף הלחצים הגוברים עליו מבית ומחוץ, כאשר הסיכוי לשינוי משמעותי במערך הפוליטי בלבנון בעקבות הבחירות לפרלמנט המתוכננות להיערך במהלך 2022 קלוש ביותר.

המענה – יישום מדיניות דואלית – התמקדות בפעולות עצמאיות של ישראל ובד בבד נכונות לשיתוף פעולה עם בעלי ברית אזוריים וגורמים מקומיים חיוניים

גישת ההסתמכות העצמית

- על סמך הכרה במצב שבו סוריה מחולקת דה פקטו, כשאין בידי משטר אסד יכולת להשתלט על כל המדינה, מומלץ למפות בעלי ברית מקומיים כמו קהילות מקומיות בדרום סוריה, ראשי העדה הדרוזית במחוז א־סוידא וכורדים בצפון־מזרח המדינה ולכונן עימם דיאלוג ולהעניק להם סיוע הומניטרי ישיר ועקיף. כן מומלץ לעודד, בשיתוף פעולה עם גורמי כוח מקומיים, מאמצי התנגדות להתבססות האיראנית ולחופש הפעולה של חזבאללה בסוריה. על מנת לזכות באמונם חשוב שישראל לא תכיר רשמית במשטר אסד, אף לא במשתמע.
- יש להתמיד במערכה הממושכת (מב"ם) לדחיקת איראן ושלוחיה מסוריה, בדגש מיוחד על דרום המדינה. לשם כך נדרש להתאים את המב"ם לאתגרים המשתנים, להרחיב את המבצעים המיוחדים והחשאיים נגד מאחזים איראניים בסוריה ונגד גורמים המשתפים פעולה עם איראן וחזבאללה, כולל בצבא סוריה ובקרב מנגנוני המודיעין הסוריים.
- יש למנוע ממשטר אסד בנייה מחדש של מאגר נשק כימי והעברתו לחזבאללה בלבנון, ובד בבד לנטרל יכולות הגנה אווירית שעלולות להגביל את חופש הפעולה של חיל האוויר הישראלי בשמי סוריה ולבנון.
- יש לשמר את התיאום האסטרטגי והצבאי עם רוסיה, בהיותה גורם כוח מוביל בסוריה וביכולתה לצמצם את חופש הפעולה האווירי של צה"ל בשמי סוריה, וגם להגביל את היקף ההתבססות הצבאית האיראנית. לשם כך נדרש להרחיב את השיח האסטרטגי עם רוסיה, לצד העמקת התיאום המבצעי למניעת חיכוך עם כוחות צבא רוסיה.
- נדרשת הכנת חלופות מבצעיות לתקיפת פרויקט הטילים המדויקים בלבנון, ביניהן גיבוש מתווה מבצעי של 'מכה מקדימה' – ניצול אירוע הסלמתי מול חזבאללה לתקיפת תשתית הטילים המדויקים וציוד סוללות הגנה אווירית בלבנון. במקביל נדרש לשפר

את המוכנות ואת הדריכות להסלמה ולדינמיקת הסלמה באירועים וימי קרב, שעלולה להוביל למלחמה בזירה הצפונית למרות אינטרס הדדי להגבלת התקריות מתחת לסף המלחמה.

■ מומלץ לכוון ערוץ להעברת מסרים מול משטר אסד במקביל למנגנון התיאום עם רוסיה, כדי לאפשר שליטה בגבולות זירת המלחמה בהתאם לצרכיה ולשיקוליה של ישראל – צמצומה לחזית לבנון בלבד או הרחבתה לסוריה ולמערב עיראק.

גישה שיתופית רב־צדדית

■ יש לנסות להשפיע על מדינות המפרץ, ירדן ומצרים להתנות נורמליזציה עם משטר אסד בצמצום השפעת איראן וחזבאללה, בדגש על היערכותם בדרום סוריה. יש לחזק את שיתוף הפעולה עם ירדן אשר לתמיכה בגורמים בדרום סוריה המתנגדים להתבססות האיראנית ולפעולות חזבאללה באזור.

■ יש לחזק את מנגנון התיאום המשולש ארצות הברית-רוסיה-ישראל, מתוך הבנה כי עתידה של סוריה מותנה בהסכמות ובתיאום בין רוסיה לארצות הברית. ישראל נדרשת לשכנע את ממשל בידן להתגמש מול רוסיה כדי לגבש הבנות משותפות לגבי בלימת ההשפעה האיראנית השלילית במרחב. בד בבד נדרש להטמיע באזור ובעולם את ההבנה לגבי ההשלכות השליליות של הפעילות האיראנית ושל שלוחיה, המערערת את היציבות בזירה זו. זאת באמצעות קשרים מודיעיניים, שיח דיפלומטי ומאמצי השפעה. התכלית היא לעודד תיאום בינלאומי שיתמקד בהחלשת איראן וחזבאללה ובהגבלת החתרנות של הציר השיעי, בייחוד במקרה של חזרה להסכם הגרעין והסרת הסנקציות מעל איראן – מה שיאפשר לה להקדיש משאבים מרובים לתמיכה בשלוחיה ובגורמים סוררים ברחבי האזור. בהקשר זה מומלץ לכוון מנגנון התייעצות עם ארצות הברית, מדינות המפרץ, ירדן ומצרים, לריסון ההשפעה האיראנית השלילית ולבניית חלופות למשענת האיראנית בסוריה ובלבנון.

■ בעניין מדינת לבנון הקורסת יש עדיפות ברורה לשמר את המדינה, לא לעמוד מנגד ולפעול לעיכוב התמוטטותה או למניעתה. המצב הקיים – ריבוי מוקדי שליטה בלבנון ומערכת איזונים ביניהם (למרות שהיא משובשת) על בסיס 'הסכם טאיף' – עדיף על פני השתלטות מוחלטת של חזבאללה על המדינה בשירותה של איראן. לשם כך מומלץ לכוון קואליציה רחבה של מדינות בהובלת ארצות הברית, צרפת וערב הסעודית, שתעביר סיוע הומניטרי ישיר לאוכלוסיית לבנון ותסייע בשיקום תפקודן של המערכות המדינתיות. בד בבד יש לגייס את הקואליציה הבינלאומית למאמץ של צמצום השפעת איראן וחזבאללה ולחזק את מתנגדי חזבאללה בלבנון. ישראל מצידה יכולה לגלות גמישות בדיון על הגבול הימי עם לבנון, כולל בנוגע להסדרים לאספקת אנרגיה גם מאזורים ימיים שבמחלוקת.